

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконав: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO1–M23 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Машинцев Віктор Сергійович

Керівник:
Московчук Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Рецензент:
Газіна Ірина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ...9	
1.1 Формування фінансової грамотності молодших школярів як об'єкт наукового аналізу	9
1.2 Зміст, організація та стратегія розвитку фінансової грамотності здобувачів початкової освіти	19
1.3 Структурні компоненти фінансової грамотності молодшого школяра.....	30
РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ СУКУПНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА	40
2.1 Педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів	40
2.2 Реалізація педагогічних умов формування фінансової грамотності учнів початкових класів	50
2.3 Програма педагогічного експерименту й аналіз його результатів.....	60
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ.....	77
Додаток А Анкета для учнів початкових класів.....	77
Додаток Б Діагностична робота	79

ВСТУП

Ключовою реформою Міністерства освіти і науки України щодо удосконалення й осучаснення освітнього процесу стало створення Нової української школи (НУШ). У новому Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) фінансову грамотність визначено як одну із одинадцяти ключових компетентностей, яку потрібно розвивати в молодших школярів. Вищезазначена компетентність передбачає наявність в учнів початкових класів «ініціативності, готовності брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовності до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень» [41].

Загалом проблема підвищення фінансової грамотності серед населення в Україні знайшла відображення в значній кількості наукових праць Т. Кізими, А. Незнамова, Б. Приходько, І. Соркіна, Н. Славянської, Т. Смовженко, С. Юрія та ін. Аналіз наукових розвідок вчених свідчить про низький рівень знань з фінансових питань серед населення, що проявляється у використанні головним чином простих банківських послуг, не знанні своїх прав, як споживачів фінансових послуг і загальній недовірі фінансово-банківським установам. Більше 50% українців не займаються питаннями планування сімейного бюджету та здійснюють витрати хаотично, не задумуючись про можливість формування заощаджень.

Однак, у переважній більшості досліджень розкриваються питання підвищення фінансової грамотності усього населення України з опорою на світовий досвід, в той час як проблема формування досліджуваної якості у дітей молодшого шкільного віку залишається недостатньо розкритою.

Деякі аспекти формування фінансової грамотності молодших школярів репрезентовано в теоретико-методичних доробках Т. Гільберг [8], Г. Захарової, І. Голуб [16], В. Шуляк [54], І. Хом'юк, Н. Родюк Н. [50] та ін.

Узагальнюючи теоретичний і практичний доробок вчених щодо формування фінансової грамотності молодших школярів, зазначаємо, що потребують додаткових наукових розвідок питання формування фінансової грамотності учнів початкових класів. Необхідність подальшого розвитку теоретичних і практичних положень формування основ фінансової грамотності здобувачів початкової освіти зумовила вибір теми дослідження – **«Формування фінансової грамотності молодших школярів»**.

Об'єкт дослідження – процес формування фінансової грамотності здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дієвість педагогічних умов формування фінансової грамотності учнів початкових класів.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати понятійно-термінологічний апарат проблеми формування фінансової грамотності молодших школярів, уточнити суть основних дефініцій.
2. Висвітлити зміст, організацію та стратегію розвитку фінансової грамотності здобувачів початкової освіти.
3. Охарактеризувати структурні компоненти фінансової грамотності молодшого школяра.
4. Конкретизувати критеріальну базу і рівні сформованості фінансової грамотності учнів початкових класів.
5. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування фінансової грамотності здобувачів початкової освіти.
6. Розкрити особливості реалізації експериментальних педагогічних умов формування фінансової грамотності молодших школярів.
7. Експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов формування фінансової грамотності здобувачів початкової освіти.

Гіпотеза дослідження: формування фінансової грамотності молодших школярів відбуватиметься ефективніше за реалізації комплексу педагогічних умов: інтеграція понять фінансової грамотності в зміст навчальних предметів початкової школи; розвиток знань, умінь та навичок учнів початкових класів з фінансової грамотності у позаурочній діяльності; застосування ігрових технологій, активних і інтерактивних методів навчання; взаємодія з батьками.

У процесі роботи було застосовано такі **методи дослідження** : теоретичні (аналіз нормативних документів та наукової літератури, порівняння, систематизація та узагальнення практичного і теоретичного матеріалу з теми дослідження); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); емпіричні (анкетування учнів, бесіди, спостереження), статистичні (математична обробка даних).

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що:

- проаналізовано понятійно-термінологічний апарат проблеми формування фінансової грамотності молодших школярів, уточнено суть основних дефініцій: «фінансова грамотність учня початкових класів», «процес формування фінансової грамотності молодших школярів»;
- висвітлено зміст, організацію та стратегію розвитку фінансової грамотності здобувачів початкової освіти;
- охарактеризовано структурні компоненти фінансової грамотності молодшого школяра;
- конкретизовано критеріальну базу і рівні сформованості фінансової грамотності учнів початкових класів;
- виявлено та обґрунтовано педагогічні умови формування фінансової грамотності здобувачів початкової освіти;
- розкрито особливості реалізації експериментальних педагогічних умов формування фінансової грамотності молодших школярів;
- експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов формування фінансової грамотності здобувачів початкової освіти.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання матеріалів кваліфікаційного дослідження в освітньому процесі початкової школи. Сформульовані в роботі положення, висновки можуть бути використані для вдосконалення змісту програм, підручників, посібників з фінансової грамотності в початкових класах, розроблення навчально-методичних комплексів для учнів та вчителів початкових класів; на інтегрованих заняттях з методик навчання математичної, мовно-літературної, іншомовної та соціальної освітніх галузей в початковій школі, з освітнього компонента «Основи підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів», під час проведення спецкурсів і спецсемініарів, під час проходження педагогічної практики в початкових класах.

Експериментальна база дослідження: Ходоровецький ліцей Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати дослідження обговорювалися під час виступів на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка і 12 конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу» (Глухів, 25 квітня 2024 р.) - *Формування фінансової грамотності молодших школярів як наукова проблема*; Наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2023-2024 н. р. (Кам'янець-Подільський, 2024 р.) - *Програмові вимоги до формування фінансової грамотності молодших школярів*; VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (14-15 березня 2024 року, м. Кам'янець-Подільський) - *Формування фінансової грамотності молодших школярів засобами народного фольклору*; X Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної та початкової освіти» (3-4 квітня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський) - *Наступність у формуванні фінансової грамотності дошкільників і учнів 1 класу*; Всеукраїнська науково-практична конференція «Діяльнісний підхід у початковій освіті в реаліях сьогодення: виклики та перспективи освітньої реформи» (07 травня 2024 р.,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького) - *Діяльнісний підхід щодо формування фінансової грамотності молодших школярів*; Міжнародна науково-практична конференція «Професійна освіта в Україні та світі в умовах євроінтеграційних викликів і цивілізаційних змін XXI століття» (23 травня 2024 р, Університет Григорія Сковороди в Переяславі (у змішаному форматі), на базі Центру інноваційного навчання та трансферу технологій) - *Формування фінансової грамотності здобувачів освіти: досвід європейських країн*; VII Всеукраїнська науково–практична онлайн-конференція з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (31 травня 2024 р., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) - *Формування культури благодійності у здобувачів початкової освіти*; III Всеукраїнська науково-практична конференція «Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання» (28-29 травня 2024 р., Рівненський державний гуманітарний університет) - *Формування фінансової грамотності молодших школярів за методикою перевернутого класу*; V Міжнародна науково-практична конференція «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки», присвячена Всесвітньому дню вишиванки (травень 2024 р.) - *Формування фінансової компетентності молодших школярів про українські традиційні вишивки ручної роботи*; IV Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти й молодих вчених «Дошкілля в сучасному освітньому просторі: досвід, інновації, перспективи» (8 травня 2024 р., Кам'янець-Подільський) - *Розвиток уявлень старших дошкільників про гроші в умовах підготовки до формування у майбутніх здобувачів початкової освіти ключової компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність»*; Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 17-18 жовтня 2024 р.) - *Формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в 3 класі*; I Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики

та перспективи» (Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2024 р.) - *Результати експериментального дослідження формування фінансової грамотності молодших школярів засобами народного фольклору.*

Публікації. Основний зміст кваліфікаційної роботи відображено у 3 публікаціях:

1) Московчук Л. М., Машинцев В. С. Формування фінансової грамотності молодших школярів як об'єкт наукового аналізу. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи* : збірник наукових праць. Випуск 10. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет, кафедра теорії та методик початкової освіти; редкол. Бахмат Н. В., Гудима Н. В., Мелекесцева Н. В. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2024. С. 56-61.

2) Машинцев В. С. Зміст, організація та стратегія розвитку фінансової грамотності здобувачів початкової освіти. *Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2024. Випуск XX. С. 219-222.

3) Машинцев В. С. Дослідно-експериментальна робота з формування фінансової грамотності молодших школярів. *Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи* : збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2024 р. / [гол. ред. Лабунець В.М.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. (подано до друку).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (56 найменувань) і додатків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному дослідженні запропоновано теоретичне узагальнення та практичне вирішення наукової проблеми формуванням фінансової грамотності молодших школярів. Результати теоретичного дослідження та педагогічного експерименту послугували підставою для низки висновків:

1. Встановлено, що фінансова грамотність молодшого школяра – здатність учня початкових класів ефективно застосовувати фінансові знання та використовувати набуті фінансові навички у навчанні та життєдіяльності.

Процес формування фінансової грамотності молодших школярів передбачає мотивацію учнів початкових класів до фінансової діяльності; формування у них ціннісного ставлення до грошей; набуття фінансових знань; розвиток їх умінь застосовувати фінансові знання в конкретних фінансових операціях із мінімальними ризиками та максимальною ефективністю на основі української традиційної культури.

2. Загальні концептуальні положення щодо організації та стратегії розвитку фінансової грамотності здобувачів початкової освіти встановлюють Закон України «Про освіту» (2017 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.), Національна стратегія фінансової грамотності (2019 р.), Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України (2024). Вимоги щодо розвитку фінансової грамотності учнів початкових класів відображено у типових і нетипових (авторських) освітніх програмах для закладів загальної середньої освіти. Значний потенціал для формування фінансової грамотності молодшого школяра мають уроки математики, «Я досліджую світ», української та іноземної мови, літературного читання. Також розвитку фінансової грамотності учнів початкових класів слугують навчальні курси за вибором фінансового спрямування.

3. Структура фінансової грамотності молодшого школяра включає чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою сукупність мотивів, потреб, інтересів, цінностей, що спонукають молодших школярів до усвідомленого і цілеспрямованого опанування фінансовою грамотністю в умовах ЗЗСО. Когнітивний компонент включає знання і розуміння базових фінансових концепцій та умінь. Діяльнісний компонент передбачає застосування фінансових знань на практиці. Рефлексивний компонент визначає здатність учня до аналізу, що дає йому змогу реально оцінювати свої можливості у порівнянні з можливостями своїх ровесників, допомагає у плануванні, коригуванні власної траєкторії навчання, адекватної оцінки власних досягнень у розвитку фінансових знань та вмінь; здатність до визначення напрямків їх удосконалення.

4. Нами обґрунтовано такі педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів: інтеграція понять фінансової грамотності в зміст навчальних предметів початкової школи; розвиток знань, умінь та навичок учнів початкових класів з фінансової грамотності у позаурочній діяльності; застосування ігрових технологій, активних та інтерактивних методів навчання; взаємодія з батьками.

5. У ході дослідно-експериментальної роботи доведено ефективність реалізації комплексу педагогічних умов цілеспрямованого формування означеного феномену. Позитивна динаміка від їх впровадження в освітній процес 4 класу надає підстави наголошувати на доцільності їх використання у педагогічній діяльності вчителя початкових класів.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо у продовженні експериментальної діяльності з обраного напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н. В. Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в Новій українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 31 (2-2021). Київ : Міленіум, 2021. С. 107-122. Доступно: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/download/251123/248587> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Біблія / переклад Огієнка І. ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2021. 1412 с.
3. Біденко С., Золотаревич І. Книга юного підприємця. Київ : Видавнича група «Основа», 2017. 144 с.
4. Біденко С., Золотаревич І. Як розповісти дітям про гроші : 100 домашніх ігор і практик для розвитку фінансової грамотності дітей від 2 до 16 років. Київ : Видавнича група «Основа», 2018. 128 с.
5. Бонд Р., Куценко О., Лозинська Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. *Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP)*. Київ, 2010. 42 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
7. Вермонд К. Таємне життя грошей / переклад А. Базецька. Віват. 2019. 160 с.
8. Гільберг Т. Г. Фінансова абетка : зошит-посібник із фінансової грамотності для 2 класу. Київ, 2017. 23 с.
9. Гільберт Т. Г. «Я досліджую світ» : підр. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти : у 2 ч. / Гільберт Т. Г., Тарнавська С. С., Павич Н. М. Київ : Генеза, 2021. Ч. 2. 160 с.

10. Голуб І. Ю. Роль уроків математики у розвитку фінансово-економічного мислення в учнів початкової школи. *Сучасні стратегії, цінності й пріоритети дошкільної та початкової освіти* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24 листопада 2021 р. Дніпро : КЗВО «ДАНОДОР». 2021. С. 159-163.
11. Гресь А. Фінансова грамотність для малюків перший крок до мільйона. Видавнича група Основа. 2016. 48 с.
12. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді. Соціальна психологія. Київ, 2008. № 2. С. 49–59
13. Державний стандарт початкової освіти / Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
14. Енциклопедія православної віри від А до Я у висловленнях святих отців. Українська православна церква. Полтавська єпархія. Спасо-Преображенський Мгарський монастир. 2004. 671 с.
15. Єжова О.О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2014. Випуск 3. С. 39–43.
16. Захарова Г. Б., Голуб І. Ю. Формування фінансової грамотності на уроках математики в початковій школі. *Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки*. 2021. С. 27-32.
17. Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 64–71.
18. Конечна О. Копійчині мандри. РВК «Деснянська правда». 2005. 48 с.
19. Кузьминський А. І., Омельченко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 173 с.
20. Кучерова Г. Ю. Шляхи розвитку фінансової культури населення. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Економіка і менеджмент*. 2013. Вип. 2. С. 125–131.

21. Лібер Р. Як говорити з дітьми про гроші / переклад А. Ящук, К. Мужановський. Наш Формат, 2019. 192 с.
22. Ломачинська І. А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобалізації. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова*. 2011. Т. 16. С. 116-124.
23. Маркузе Герберт. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) / пер. В.Курганський. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ : «Либідь», 1996. С. 87-134.
24. Мунді Ш. Рекомендації щодо розробки національних стратегій з фінансової грамотності. Доступно: http://www.finrep.kiev.ua/download/ukraine_recommendations_finlit_strategy_14mar2013_smundy_ua.pdf. (дата звернення: 09.02.2024).
25. Національна стратегія фінансової грамотності. Доступно: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-bachennya-strategiyi-finansovoyi-gramotnosti> (дата звернення: 10.03.2024).
26. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич та ін.; заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.
27. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / ред. кол.: Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. М.Товкало. Львів, 2016. 64 с.
28. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ya / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/> (дата звернення: 21.03.2024).
29. Петерсон Л.Г. Математика. 1 клас. Ч. 1. Суми : ТОВ «Торговий дім «Папірус». 2011. 56 с.
30. Петерсон Л. Г. Математика. 2 клас. Ч. 1. Суми : ТОВ «Торговий дім «Папірус», 2018. 86 с.

31. Петерсон Л. Г. Математика. 3 клас. Суми : ТОВ НВП «Росток А. В. Т.». 92 с.
32. Підприємництво та фінансова грамотність (8-9 кл.) : модельна навчальна програма для закл. заг. серед. освіти, (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. / наказ Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2023 року № 1449.
33. Пригоди Піноккіо : мультфільм / режисер Н. Фергюсон, 1940 р. США. Доступно: <https://uafilm.pro/5949-pnokko.html> (дата звернення: 29.03. 2024).
34. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. Київ, 2014. № 2 (216). С. 11–16.
35. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Доступно: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 29.01.2024).
36. Радзішевська Д.В. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі. [Доступно :http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Radzishevaska.pdf](http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Radzishevaska.pdf). (дата звернення: 29.03.2024).
37. Рамка фінансових компететностей дітей та молоді України. Центр Фінансових знань «Талан» за наказом МОН №51 від 17.01.2024 <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist> (дата звернення: 29.03. 2024).
38. «Росток» : освітня програма. Доступно: <https://rostok.org.ua/shanovnikolehy-osvityany-vchyteli-kerivnyky-zakladiv-zahalnoyi-serednoyi-osvity-batky-maybutnih-pershoklasnykiv/>(дата звернення: 10.03.2024).
39. «Росток» : освітня програма початкової школи. Цикл ІІ (3-4 класи). Доступно: <https://drive.google.com/file/d/1WyZa3TsTDJv-ovEk5PoYoIdbAQ9Zglzg/view> (дата звернення: 03.04.2024).
40. Смовженко Т. С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України. *Регіональна економіка*. 2013. № 2. С. 34–42. [poradnik_blok-min.pdf](#) (дата звернення: 12.02.2024).
41. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.

42. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 3-4 класи / під ред. О. Савченко. 2019. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 12.02.2024).
43. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 3-4 класи / під ред. Р. Шияна. 2019. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> (дата звернення: 12.02.2024).
44. Філончук З. В. Методичні аспекти впровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. С. 195–196.
45. Фінансова абетка. 2 клас : навч.-метод. посібник для вчителя / О.Б. Рябова, Л.Я. Криховець-Хом'як, Л.І. Чарторинська, Г.Ф. Древаль; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБС НБУ, 2015. 138 с.
46. Фінансова арифметика. 3 клас : навч.-метод. посібник для вчителя / О.Б. Рябова, Л.Я. Криховець-Хом'як, Л.І. Чарторинська, Г.Ф. Древаль; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБС НБУ, 2015. 136 с.
47. Фінансова поведінка. 4 клас : навч.-метод. посібник для вчителя / О.Б. Рябова, Л.Я. Криховець-Хом'як, Л.І. Чарторинська, Г.Ф. Древаль; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБС НБУ, 2015. 123 с.
48. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / [пер. з англ.]. Київ : Юніверс, 2003. 168 с.
49. Хом'юк І. В. Використання розвивальних завдань на уроках математики в початковій школі. *Нова українська школа в умовах викликів сучасності* : зб. тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2019 року / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь : МДУ, 2019. С.130-132.
50. Хом'юк І. В., Родюк Н. Ю. Формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Нова українська школа: початок реформ*. Маріуполь, 2021. Вип. 2. С. 322-342.

51. Хом'юк І. В., Родюк Н. Ю. Формування фінансової культури молодших школярів на уроках математики. Маріуполь, 2020. 341 с.
52. Шишацька І. В. Підприємливість і фінансова грамотність. 2020. Доступно: <https://vseosvita.ua/library/skola-dla-zitta-pidpriemlivist-i-finansova-gramotnist-346016.html>
53. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21 століття. Львів : Літопис, 2018. 296 с. [Доступно: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakistosviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti21-go-stolittya.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakistosviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti21-go-stolittya.pdf)
54. Шуляк В. О. Особливості підготовки вчителів початкових класів до формування основ фінансової грамотності молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Вінниця, 2019. С. 402–406.
55. Шуляк В. О., Хом'юк І. В. Деякий досвід формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Молодь у науці: дослідження, проблеми, перспективи* : матеріали Молодіжної науково-практичної інтернет-конференції студентів аспірантів та молодих науковців, м. Вінниця : ВНТУ, 2019. Доступно: <https://conferences.vntu.edu.ua/inteks.php/mn/mn2019/paper/view/8186> (дата звернення: 16.03.2024).
56. Юрій С. І. Фінансова грамотність населення у діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.